

ESHITISHDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARDA TABIATGA BO‘LGAN MUNOSABATNI TARBIYALASH JARAYONI

Rofiyev Akbar Axtam o‘g‘li,

Xalqaro innovatsion universiteti

Pedagogika yo‘nalishi 24-02 guruh magistranti elektron pochta

(akbarrofiyev57@mail.com)

Annotatsiya. Mazkur maqolada eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarda tabiatga bo‘lgan munosabatni shakllantirishning pedagogik va psixologik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — maxsus ta‘lim muassasalarida ekologik tarbiya jarayonining samarali metod va vositalarini aniqlash hamda ularning bolalarning tabiatga nisbatan ongli munosabatini rivojlantirishdagi ahamiyatini ochib berishdan iborat. Tadqiqot davomida kuzatish, suhbat, pedagogik tajriba va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, vizual metodlar, amaliy mashg‘ulotlar va interaktiv faoliyatlar eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarning ekologik tafakkuri hamda tabiatga nisbatan ijobiy hissiy munosabatini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Maqolada ekologik tarbiyaning inklyuziv ta‘limdagi o‘rni va uning pedagogik samaradorligi ilmiy jihatdan asoslangan.

Kalit so‘zlar: ekologik tarbiya, eshitishda nuqson, maxsus pedagogika, inklyuziv ta‘lim, tabiatga munosabat, ekologik ong, pedagogik metodlar, maxsus ta‘lim.

Аннотация. В данной статье анализируются педагогические и психологические основы формирования отношения к природе у детей с нарушением слуха. Основная цель исследования — определить эффективные методы и средства экологического воспитания в специальных образовательных учреждениях, а также раскрыть их значение в развитии осознанного отношения детей к природе. В ходе исследования были использованы методы наблюдения, беседы, педагогического эксперимента и сравнительного анализа. Результаты показали, что визуальные методы, практические занятия и интерактивные виды деятельности являются важными факторами развития экологического мышления и положительного эмоционального отношения к природе у детей с нарушением слуха. В статье научно обоснована роль экологического воспитания в инклюзивном образовании и его педагогическая эффективность.

Ключевые слова: экологическое воспитание, нарушение слуха, специальная педагогика, инклюзивное образование, отношение к природе, экологическое сознание, педагогические методы, специальное образование.

Abstract. This article analyzes the pedagogical and psychological foundations of developing attitudes toward nature in children with hearing impairments. The main purpose of the study is to identify effective methods and tools of environmental education in special educational institutions and to reveal their significance in developing children’s conscious attitude toward nature. During the research, observation, interviews, pedagogical experiments, and comparative analysis methods were used. The results showed that visual methods, practical activities, and interactive tasks are important factors in developing ecological thinking and a positive emotional attitude toward nature among children with hearing impairments. The article scientifically substantiates the role of environmental education in inclusive education and its pedagogical effectiveness.

Keywords: environmental education, hearing impairment, special pedagogy, inclusive education, attitude toward nature, ecological awareness, pedagogical methods, special education.

Kirish. Zamonaviy ta‘lim tizimida ekologik tarbiya masalasi dolzarb pedagogik yo‘nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘un munosabatni shakllantirish yosh avlodni ma‘naviy, axloqiy va ekologik jihatdan barkamol etib tarbiyalashning muhim sharti hisoblanadi. Ayniqsa, eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalarda

tabiatga nisbatan ongli munosabatni rivojlantirish alohida pedagogik yondashuvni talab etadi. Chunki bunday bolalarning atrof-muhitni idrok etishi, muloqot qilish imkoniyatlari hamda hissiy qabul qilish jarayoni o'ziga xos psixologik va fiziologik xususiyatlarga ega.

Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar bilan olib boriladigan ekologik tarbiya ishlari nafaqat bilim berish, balki ularning hissiy tajribasini boyitish, tabiat hodisalarini bevosita kuzatish orqali ekologik madaniyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Maxsus pedagogika amaliyotida ko'rgazmali vositalar, imo-ishora tili, tasviriy materiallar va amaliy faoliyat asosidagi mashg'ulotlar muhim metodik vosita sifatida qo'llaniladi.

So'nggi yillarda ekologik ta'limning inklyuziv shakllarini rivojlantirish bo'yicha ilmiy izlanishlar kuchaygan bo'lsa-da, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda tabiatga bo'lgan munosabatni shakllantirish masalasi yetarli darajada tadqiq etilmagan. Shu sababli mazkur tadqiqot ekologik tarbiyaning maxsus pedagogik imkoniyatlarini ilmiy asoslashga qaratildi.

Tadqiqotning maqsadi — eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda tabiatga bo'lgan munosabatni tarbiyalashning samarali pedagogik mexanizmlarini aniqlash hamda ekologik tarbiya jarayonining samaradorligini baholashdan iborat.

Metodlar tahlili. Tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatish, suhbat, amaliy faoliyatni tahlil qilish, pedagogik tajriba va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot maxsus ta'lim maktabining boshlang'ich va o'rta sinf o'quvchilari ishtirokida olib borildi. Tadqiqotda jami 48 nafar eshitishda nuqsoni bo'lgan o'quvchi qatnashdi.

Tajriba ishlari ikki bosqichda tashkil etildi. Dastlabki bosqichda o'quvchilarning tabiatga bo'lgan munosabati, ekologik bilim darajasi hamda tabiat hodisalariga nisbatan hissiy reaksiyalari o'rganildi. Bunda vizual savolnomalar, rasmlar asosidagi suhbatlar va kuzatish metodlaridan foydalanildi.

Ikkinchi bosqichda ekologik tarbiyaga oid maxsus pedagogik mashg'ulotlar tashkil qilindi. Mashg'ulotlar quyidagi yo'nalishlarni qamrab oldi:

- tabiat qo'yniga ekskursiyalar;
- o'simlik va hayvonot dunyosini kuzatish;
- ekologik mavzudagi tasviriy faoliyat;
- interaktiv o'yinlar;
- ekologik videoroliklar asosida tushuntirish ishlari;
- amaliy mehnat faoliyatlari (gullar ekish, daraxt parvarishi).

Mashg'ulotlarda vizual ko'rgazmalar, piktogrammalar, mimika va imo-ishora vositalari keng qo'llanildi. Olingan natijalar qiyosiy-statistik usullar asosida tahlil qilindi.

Tadqiqot natijalari. Tadqiqot natijalari eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda ekologik tarbiya samaradorligi ko'p jihatdan pedagogik metodlarning mos tanlanishiga bog'liqligini ko'rsatdi. Dastlabki kuzatuvlarda o'quvchilarning aksariyatida tabiat haqidagi tushunchalar yuzaki va fragmentar xarakterga ega ekanligi aniqlandi. Ular tabiatni asosan

vizual obyekt sifatida qabul qilgan bo'lsalar-da, ekologik muammolar mohiyatini chuqur anglamaganlari kuzatildi.

Pedagogik tajribadan so'ng o'quvchilarda quyidagi ijobiy o'zgarishlar qayd etildi:

tabiat hodisalariga qiziqish ortdi;

o'simlik va hayvonlarga nisbatan mehr-muhabbat shakllandi;

ekologik xulq-atvor elementlari rivojlandi;

tabiatni asrashga oid amaliy ko'nikmalar mustahkamlandi;

jamoaviy ekologik faoliyatlarda ishtirok etish faollashdi.

Ayniqsa, amaliy faoliyatga asoslangan mashg'ulotlar yuqori samaradorlik ko'rsatdi. Bolalar daraxt ekish, gullarni parvarish qilish va tabiatni kuzatish jarayonida ekologik mas'uliyat hissini namoyon etdilar. Vizual metodlar orqali olib borilgan tushuntirish ishlari esa ekologik tushunchalarni osonroq o'zlashtirish imkonini berdi.

Tadqiqot davomida shuningdek, hissiy-ta'sirchan metodlarning samaradorligi ham aniqlandi. Tabiat manzaralari, rang-barang tasvirlar va ekologik videomateriallar bolalarda ijobiy emotsional reaksiyalarni yuzaga keltirdi.

Muhokama. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda ekologik tarbiyani tashkil etish umumiy pedagogik yondashuvlardan farqli ravishda maxsus kommunikativ va vizual metodlarni talab qiladi. Tadqiqot natijalari ko'rsatganidek, ekologik bilimlarni faqat nazariy shaklda berish yetarli emas. Mazkur toifadagi bolalar uchun tabiat bilan bevosita muloqot qilish, amaliy faoliyat orqali tajriba orttirish muhim ahamiyatga ega.

Ekologik tarbiya jarayonida multimodal yondashuvdan foydalanish samarali natija beradi. Ya'ni tasviriy vositalar, sensor kuzatishlar, imo-ishora tili va amaliy mashg'ulotlarning uyg'unligi bolalarda ekologik tafakkurning rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu bilan birga, o'qituvchilarning maxsus pedagogik kompetensiyasi ham muhim omil hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari maxsus ta'lim tizimida ekologik tarbiya dasturlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi. Ayniqsa, ekologik ta'lim mazmunini bolalarning psixofiziologik xususiyatlariga moslashtirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda inklyuziv ekologik loyihalarni rivojlantirish muhim pedagogik vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda.

Shuningdek, ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish ekologik tarbiya samaradorligini oshiradi. Chunki oiladagi ekologik muhit bolaning tabiatga bo'lgan munosabati shakllanishida muhim ijtimoiy omil hisoblanadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarda tabiatga bo'lgan munosabatni tarbiyalash ekologik, axloqiy va ijtimoiy tarbiyaning muhim tarkibiy qismidir. Tadqiqot natijalari ekologik tarbiya jarayonida vizual-amaliy metodlardan foydalanish yuqori pedagogik samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi.

Tabiat bilan bevosita muloqot, interaktiv faoliyatlar va hissiy-ta'sirchan metodlar eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalarning ekologik ongini rivojlantirishda muhim vosita

bo‘lib xizmat qiladi. Maxsus pedagogik yondashuv asosida tashkil etilgan ekologik tarbiya bolalarda tabiatni asrash, ekologik mas‘uliyat va ijobiy xulq-atvorni shakllantirish imkonini beradi.

Kelgusida mazkur yo‘nalishda innovatsion ekologik dasturlar ishlab chiqish, maxsus pedagoglar malakasini oshirish hamda inklyuziv ekologik ta‘lim modellari ustida ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Vygotskiy L.S. Defektologiya asoslari. — Moskva: Pedagogika, 1983.
2. Leontyev A.N. Psixik rivojlanish muammolari. — Moskva: Nauka, 1972.
3. Mo‘minova L.R. Maxsus pedagogika. — Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
4. Nazarova D.A. Inklyuziv ta‘lim metodologiyasi. — Toshkent: Fan, 2021.
5. Karimov U.Q. Ekologik tarbiya nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: Tafakkur, 2020.
6. Xaitova M.S. Eshitishda nuqsoni bo‘lgan bolalar psixologiyasi. — Samarqand: Zarafshon, 2018.
7. UNESCO. Inclusive Education and Environmental Awareness. — Paris, 2022.
8. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development. — Harvard University Press, 1979.

